

вжите замість *caetera vero*: обидва в рукописі № 22 скорочені й незрозумілі.

...per multas *det* distinctas qualitates (арк. 63). Замість *det* має бути *et*, але в рукописі № 22 спочатку було написано *sd* (скорочення від *sed*), а далі не зовсім охайно правлене.

...*eidem* entitas *simplicissime* dei (арк. 63). Написано замість *eadem* і *simplicissima*; копіюста збило недбале написання літери «а» в цих словах.

Konstantin Sutorius

TWO MANUSCRIPTS FROM THE RUSSIAN NATIONAL LIBRARY WITH THEOLOGICAL LECTURES OF JOSEPH VOLCHANSKY FOR 1721-1725

The article is dedicated to the observation of the theological lectures by Joseph Volchanski taught at Kyiv-Mohyla Academy in 1720s. On the bases of comparison and textual analysis of the records preserved at Novgorod seminary corpus of the Russian National Library, at the Institute of Manuscripts of the V. Vemadski National Library of Ukraine and at Moscow Theological Academy corpus of the Russian State Library it is explained when and under what circumstances one of the records of that course had found its way to Novgorod, as well as it has been fixed up one of its eventual sources.

о. Юрій Мицик

ВИПУСКНИК КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ - ПРОТОПРЕСВІТЕР УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ФИЛИМОН КУЛЬЧИНСЬКИЙ

У статті вперше в історіографії зроблена спроба окреслити головні етапи життя й діяльності визначного українського церковного і громадського діяча о. Филімона Кульчинського. На підставі рідкісних джерел, у тому числі усних, охарактеризовано світогляд, зв'язки з КДА, душпастирську працю о. Филімона в США, Бразилії та інших країнах.

Визначний діяч УАПЦ о. Филімон Кульчинський походив з давнього волинського священицького роду. Священиком був його батько Юстин, по душпастирській лінії пішов і племінник Сергій

(помер 7.05.2000 р.). о. Филімон народився в с. Любче Луцького повіту 19 лютого 1891 р. (за ст. стилем). Початкову освіту одержав удома, а шлях майбутнього священослужителя розпочав у Духовній школі (Крем'янець) та Духовній семінарії (Житомир). Закінчивши Житомирську семінарію, вступив до Київської духовної академії — спадкоємиці славнозвісної Києво-Могилянської академії, де навчався впродовж 1911 — 1915 рр. і захистив кандидатську дисертацію з богослов'я. Період з 1915 до 1918 р. залишається не зовсім ясним; вірогідно, Филімон Кульчинський займався тоді педагогічною працею. У 1918 р. він викладав у київській гімназії Козаринського, а в 1919—1921 рр. — у державній жіночій гімназії в Кам'янці-Подільському, де тривалий час перебував уряд УНР та діяв Український університет, очолюваний проф. Іваном Огієнком (у майбутньому — митрополитом Іларіоном). Роки національно-визвольних змагань не сприяли реалізації життєвих планів молодого богослова. Після поразки УНР він змушений був покинути Кам'янець-Подільський і повернутися на Волинь, яка тоді входила до складу польської держави. З 1921 по 1926 р. Кульчинський вчителював у школах Володимира-Волинського та Рівного, а з 1927 по 1939 р. був професором Православної духовної семінарії у Крем'янці (викладав українську та церковнослов'янську мови, історію Православної Церкви і гомілетіку). На цей же період припадає його одруження з Вірою Дмитраченко (1908—1963), народження у 1930 р. сина Володимира, згодом професора англійської мови у колегії св. Катерини в Канаді (нині живе у Бразилії, підтримує контакти з Україною).

Міжвоєнний період характеризується активною участю Кульчинського в українському національному та церковному русі. Характерно, що вся родина Кульчинських завжди належала до числа національно свідомих родин. Так, брат о. Филімона Євген діяв як член ОУН у Дермані, про нього згадував письменник Улас Самчук у своєму мемуарному творі *«На білому коні»*. Сестра Валентина була членкинею ОУН і кур'єром Тараса Бульби-Боровця (про неї він тепло пише у своїх спогадах). Брат Микола, теж член ОУН і боєць УПА, поліг смертю героя у бою з енкаведистами 17 лютого 1944 р. Сестра Ірина, членкиня ОУН, була розстріляна енкаведистами у червні 1941 р. (їй не було тоді і 20 років!). Брата Леоніда, члена ОУН, розстріляли у харківській в'язниці у червні 1941 р. Брати Володимир та Юрій, бійці УПА, були ув'язнені відповідно на 15 та 10 років.

Важко перебільшити вплив Филімона Кульчинського як вихователя на молодь. Досить сказати, що серед учнів Кульчинського був Олег Штуль-Жданович — видатний діяч ОУН, прибічник Андрія Мельника, по смерті якого очолив ОУН (М). Сам Олег Штуль називав о. Филімона своїм «духовним батьком». Як відзначали сучасники¹, Кульчинський виховав цілу плеяду молоді, яка пізніше увійшла

¹ Лист О. Штуля-Ждановича до о. Филімона Кульчинського від 29.04.1966 р.; Лист

до проводу українського національного та церковного життя. У червні 1927 р. він брав участь у Луцькому церковному з'їзді, скликаному православними українцями задля дерусифікації Церкви. Голова з'їзду, відомий церковний історик Іван Власовський, знайомий з Кульчинським ще зі студентської лави (він теж скінчив КДА), згадував, що Кульчинського вже тоді намітили в кандидати у єпископи². Хоча висвята сталася набагато пізніше, але цей факт красномовно свідчить про визнання ролі Кульчинського в православному церковному житті Західної України. Приязні зв'язки з Власовським о. Филімон зберігав і надалі, брав участь у редагованому останнім журналі «Церква і нарід» (Крем'янець, 1935—1938 рр., потім Канада, 1949–1951 рр.).

Вибух Другої світової війни, удар у тил польської держави радянських військ і загарбання ними Західної України змушують Филімона Кульчинського тікати від «визволителів». Ситуація склалася так, що родина Кульчинських мусила затриматись у Німеччині, а її голова працював там на фізичних роботах³. Восени 1941 р., за сприяння Українського допомогового комітету в Кракові, Филімон Кульчинський повернувся на Волинь, де працював як викладач української мови в Рівному; був також (нелегально) культурно-освітнім референтом ОУН. За українську патріотичну діяльність його, як українського націоналіста, гітлерівці кинули до в'язниці у с. Колоденці, але йому чудом вдалося звільнитися; пізніше, разом з Неофітом Кибалюком та іншими українськими патріотами, він займався розбудовою УАПЦ на Волині, далі повернувся до родини в Німеччину.

У таборах біженців та «ДіПі» Кульчинський вів активне громадське життя, викладав у таборових гімназіях у таких містах, як Ансбах, Ерланген, Оберцен (Баварія), пізніше (з червня 1948 р.) став шкільним інспектором таборових гімназій та інших українських шкіл у Німеччині по лінії ЦПУЕН (Центральне представництво української еміграції в Німеччині), водночас займаючись церковними справами. Так, він брав активну участь у підготовчій комісії до церковного з'їзду УАПЦ в Регенсбурзі (1947 р.), а на самому з'їзді зробив доповідь «Духовна освіта». Остаточо обравши духовну стежу, Кульчинський 18.04.1948 р. у Аугсбурзі був рукоположений у диякони митрополитом Полікарпом (Сікорським), а через 10 днів (25.04.1948 р.) — у священники; висвяту здійснив у м. Цуфенгаузен митрополит Платон.

Павла Вітрика до о. Филімона Кульчинського від 2.05.1966 р. Див.: Мицик Ю. Незнаний лист О. Штуля (Ждановича) до свого вчителя // Українське слово. — 2003, № 22 (3177). — С. 14; Мицик Ю. За віру православну! — К., 2004. — С. 153–155. Користуючись нагодою, висловлюємо глибоку подяку племінниці о. Филімона, Валентині Сергіївні Шовкун (Кульчинській), за надані документи сімейного архіву.

² Лист І. Власовського до о. Филімона Кульчинського від 3.05.1966 р.

³ Досить ґрунтовний нарис життєвого шляху о. Филімона подано у присвячених йому некрологах: Л[ідія] Д[ейнека-Гуерта]. Пам'яті о. протопр. Ф. Кульчинського // Свобода. — 27.12.1973 р.; Л[ідія] Д[ейнека-Гуерта]. Протопр. Ф. Кульчинський // Українське православне слово. — Листопад-грудень 1973 р. — С. 27–28; о. Микола Галета. На вічну пам'ять // Українське православне слово — Січень 1973, Ч. 1. — С. 22–23.

Зруйнована й голодна повоєнна Європа, особливо Німеччина, не приваблювала українських втікачів, бо там неймовірно тяжко було вижити. Переважна більшість з них прагнула за будь-яку ціну виїхати до Америки чи Австралії. Не був винятком і о. Филімон, тим більше, що в Бразилії, у північній частині штату Парана, з кінця ХІХ ст. проживали його родичі — племінниця Єлизавета Кульчинська, одружена з Антоном Остряньським, та їхні двоє дітей (Галина і Євген). До речі, Остряньський заснував тоді біля м. Апукарани українську колонію «Нова Україна».

Розшукавши бразильських родичів, Кульчинський вирішив виїхати туди на парафію, тим більше, що там відчувався гострий брак священників. У розпал приготувань до від'їзду надійшло запрошення від єпископа Мстислава, на той час предстоятеля Української Греко-Православної Церкви у Канаді (нині — Українська Православна Церква у Канаді), переїхати до Канади для викладання на теологічному відділі Колегії св. Андрія у Вінніпезі, о. Филімон прийняв цю пропозицію і 1 грудня 1948 р. прибув з родиною до Вінніпегу, де став професором педагогічного відділу Колегії св. Андрія. Батьки його дружини та її рідний брат Олександр Дмитраченко зі своєю дружиною Ніною та дітьми Олександром і Світлоною виїхали до Бразилії.

Упродовж 1948/1949 навчального року о. Филімон викладав богословські дисципліни та українську мову, а також був духівником Колегії. Але на наступний навчальний рік потрібного навантаження не знайшлося (лишилися тільки години української мови, і то випадково, бо захворів проф. Дмитро Дорошенко), і консисторія призначила Кульчинського парохом Підвінніпезького округу, хоча той був не в змозі утримувати священника. Влітку 1951 р. о. Филімона перевели до Смокі-Лейк у північно-західній Канаді настоятелем місцевого храму. Цей переїзд до холодного краю обіцяв бути тяжким з огляду на ревматизм дружини, тож Кульчинський став добиватися переводу в східну Канаду, а водночас відновив клопотання про переїзд до Бразилії. На початку липня 1951 р. запрошення до Бразилії було одержане, ба, майбутні парафіяни з Куритиби навіть купили о. Филімону та його родині квитки на рейс Монреаль — Ріо-де-Жанейро. Проте саме в цей час єпископ Мстислав виїхав до США, і його замінив митрополит Іларіон (Огієнко), який відразу ж звернувся до Кульчинського з вельми привабливими пропозиціями, що були з жалем відхилені, бо священник не міг розчарувати українців з Бразилії, котрі доклали стільки зусиль задля його переїзду.

У вересні 1951 р. о. Филімон Кульчинський прибув до Бразилії й оселився у Куритибі — столиці штату Парана, яка була тоді й понині залишається найпотужнішим осередком українців, обійнявши настоятельство в Свято-Дмитріївському храмі УАПЦ. Тут завдяки його зусиллям розгорнулася активна організація українського життя: виникли братство, сестринство, хор, недільна школа, з 1953 р. за його

редакцією став виходити журнал «Українська Православна Нива»⁴, розпочалося будівництво двох нових храмів — Свято-Дмитріївського і Свято-Михайлівського. У січні 1952 р. митрополит Полікарп нагородив о. Филимона митрою і призначив адміністратором УАПЦ у Бразилії, а з вересня того ж року учинив протопресвітером. Відтепер о. Филимон багато подорожував по країні, долаючи сотні й тисячі кілометрів, розбудовував українське церковне та національно-культурне життя, мав дуже високий авторитет серед українців. Подружжя Кульчинських удочерило дівчинку з бідної багатодітної української сім'ї — Лідію Дейнеку, і та полюбила їх як своїх рідних батьків. Але трапилося й горе: у квітні 1963 р., в один день, померли його дружина Віра і племінниця Єлизавета.

Невдовзі після цього о. Филимону було запропоновано переїхати до США, і він прийняв цю пропозицію, оселившись у Трентоні, столиці штату Нью-Джерсі, де жила частина його бразильських парафіян і де він сам став настоятелем Свято-Юр'ївського храму. Мешкаючи тут, Кульчинський зміг більше уваги приділяти науково-педагогічній роботі: писав статті, видав підручник з гомілетики, склав для недільних українських шкіл читанку з історії Української Православної Церкви. Водночас він був головою Головної Шкільної Ради УПЦ в США, членом редколегії часопису «Наша Школа», членом Науково-богословського інституту та ін. Навіть перебуваючи на відпочинку, в українській оселі «Верховина» в горах штату Нью-Джерсі, о. Филимон відправляв богослужіння у місцевій каплиці, організував хор, розпочав будівництво храму св. Петра й Павла. Інтенсивна праця продовжувалася буквально до останніх днів життя: навіть коли Кульчинський уже не міг писати, то диктував розділи *«Історії Української Православної Церкви»* о. Миколі Галеті, якому передав парафію в Трентоні.

Помер о. Филимон Кульчинський 5 листопада 1972 р., панатида відбулася в церкві св. Юрія в Трентоні. В ній брали участь голова Консисторії УПЦ в США протопресвітер А. Селинин, декан Філадельфійської округи протопресвітер С. Біляк, митрат О. Мицик та ін. Прощальне слово виголосив учень покійного о. Семен Гаюк⁵. Згідно із заповітом о. Филимона, його поховали у Бразилії поруч з могилою дружини.

⁴ Автобіографія (рукопис) о. Филимона Кульчинського, написана 3 червня 1962 р. у Куритибі.

⁵ Гаюк С. Слово перед отпіванням св. п. протопресвітера Філімона Кульчинського // Українське православне слово. — Січень 1973. — С. 21–22.